

УДК 340.1(477)

О.М. Вольвак,
адвокат

ДІАЛЕКТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню діалектики ефективності правового регулювання та розумінню загальних умов їх визначення як критеріїв ефективного правового регулювання. Висвітлено залежність між типом правового регулювання та рівнем його ефективності.

Ключові слова: правове регулювання, ефективність, ефективність правового регулювання, критерії ефективності правового регулювання.

Постановка проблеми. У сучасному світі, в якому настає ера роботизації, старіння населення, обмеженості ресурсів, зміни клімату, і як наслідок: зростання безробіття, видатків тощо, постає питання удосконалення підходів до побудови ефективної системи правового регулювання, як форми реалізації права у суспільстві.

У сьогодишньому контексті, в якому «зустрічається багато несправедливості й дедалі більше людей відкидається, немов непотріб, позбавляючи їх фундаментальних людських прав», заангажування у спільне добро означає приймати рішення, позначені солідарністю, на основі «переваги в рішеннях на користь найбідніших». На перший план виходить чесна і прозора дискусія, аби часткові інтереси чи ідеології не шкодили спільному добру. [1, с. 135]. Саме тому проблема правового регулювання суспільних відносин у сучасному світі та Україні, зокрема, є однією з центральних.

Проблемам ефективності правового регулювання присвячені наукові праці, зокрема: С. Алексеєва, В. Бабаєва, М. Антонова, А. Полякова, В. Дени-

сенко, М. Беляєва, В. Лапаєвої, М. Козюбри, О. Зайчука, В. Горшенєва, В. Лазарева, А. Малько, П. Рабіновича, Т. Тараханович та ін. Водночас, питанням ефективного правового регулювання у сучасному інформаційному стратифікованому суспільстві, в якому превалює прагнення до національної самоідентифікації його індивідів приділяється недостатньо уваги, що зумовлює потребу таких досліджень.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що єдиного підходу до визначення терміну «правове регулювання» у зв'язку з його історичним та діалектичним розвитком у юридичній літературі до цього часу не склалось. В одному випадку правове регулювання — це вплив, який здійснюється за допомогою права та інших юридичних засобів впливу на суспільні відносини [2, с. 92-93], або здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення охорони і розвитку [3, с. 229]. В інших випадках правове регулювання розглядається

як впорядкування суспільних відносин за допомогою норм права та інших правових засобів [4, с. 151]; юридичне закріплення та охорону суспільних відносин шляхом застосування правових засобів [5, с. 342]; впорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою юридичних засобів [6, с. 82]; процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового регулювання [7, с. 134]. Існує також більш вузьке розуміння, відповідно до якого правовим регулюванням виступає спрямовуюча та закріплююча діяльність держави в особі її уповноважених органів та посадових осіб, а також суспільства, яка здійснюється у процесі підготовки та прийняття, зміни та відміни правових норм, їх послідувача реалізація у конкретних суспільних відносинах, а також застосування міри державного примусу до правопорушника з метою встановлення та підтримання стійкого та ефективного правопорядку для забезпечення збереження та оптимального розвитку суспільства та особистості [8, с. 207-208]. Окремі науковці, визначають правове регулювання через його механізм, за допомогою якого та в результаті його дії учасники соціальних відносин отримують взаємообумовлені права та обов'язки [9, с. 194]; через дію права, під якою розуміє інформаційний, ціннісно-мотиваційний та безпосередній регулюючий вплив на суспільні відносини в межах визначеного простору, часу та колу осіб [10, с. 91] або як одну із форм впливу права на суспільні відносини — впливу за допомогою специфічних правових засобів: норм права, правовідносин, актів реалізації [11, с. 414].

Вказані визначення правового регулювання зумовлені різними за

своєю сутті підходами до правового регулювання (інструментального, механістичного, позитивістського, системного тощо). Можливо погодитись з позицією В.В. Денисенко та М.А. Капустиною, що теорія правового регулювання повинна виходити з обумовленості норм соціально-культурними факторами [12, с. 23]

Враховуючи викладене, на нашу думку, правове регулювання можливо визначити як цільовий вплив держави, членів та інститутів громадянського суспільства правовими засобами на суспільні відносини в результаті якого вони отримують взаємні права та обов'язки [13, с. 8].

Різноманітність підходів до визначення ефективності правового регулювання зумовлено визначенням властивості ефективності через діяльності людини. Сутність ефективності правового регулювання зумовлюються тим чи іншим типом праворозуміння. Так, представники юридичного позитивізму ототожнюють право з правовою нормою та стверджують відсутність взаємозв'язку між правом і мораллю. Згідно з цим підходом, правило поведінки, яке закріплене нормою права, встановлене державою та забезпечене нею. У цьому випадку ефективність правових норм визначається як співвідношення між фактичними результатами їх дії та тими соціальними цілями, для досягнення яких ці норми були прийняті. Дія правової норми тільки тоді може бути ефективною, коли якісно здійснюється діяльність на всіх етапах управлінського циклу. Оцінка результатів дії правових норм можлива тільки на підставі їх співставлення з прогностичними (розрахунковими) [14, с. 9-22].

У такому випадку мета правового регулювання полягає в забезпеченні (бажаної для держави) поведінки

людей та її співвідношення з реальною поведінкою людей (результатом) та державно-власними ресурсами (засобами державного примусу), які були необхідними для приведення поведінки людей у відповідність до приписів правових норм (витрати). Про ефективність правового регулювання свідчить відповідність поведінки адресатів правової норми вимогам, закріплених в ній (в більш зрозумілому для нас вигляді — дотримання вимог законності), а виявляється ефективність через співставлення кількості актів правомірної і протиправної поведінки та ролі юридичних санкцій у мінімізації останнього. Саме такий підхід характерний для західної позитивістської традиції [15 с. 45].

Натомість, більшість вітчизняних авторів все ж таки підтримують позицію, що ефективність правового регулювання залежить не від дотримання принципу законності, а від використання норми права як засобу регулювання суспільних відносин. Зокрема, як зазначають А.С. Пашков та Л.С. Явич, ефективність дії норми права визначається як досягнення результату з мінімальними витратами. Показник ефективності дій правової норми є відношенням різниці кінцевого та первинного результатів до виробничих витрат [16, с. 45]. Під витратами в цьому контексті розуміється використання фінансових, людських ресурсів, а також часу та політико-ідеологічних (комунікативних) витрат.

Прихильники соціологічного напряму у праворозумінні концентрують свою увагу на юридичній практиці, оскільки, на їх думку, лише вона здатна більш повно розкрити сутність права. Для соціологічного напряму характерне прагматичне розуміння права як засобу досягнення конкретних соціальних, економічних та

етичних цілей шляхом балансування різних інтересів і цінностей, пошуку розумного компромісу. Представники соціологічної школи зосереджують свою увагу на дослідженні фактичних правовідносин, оцінюванні інтересів та потреб, з'ясуванні різноманітних економічних, соціологічних і психологічних чинників, що впливають на застосування норм права до конкретних життєвих випадків і в такий спосіб визначають справжнє обличчя права [17, с. 592].

Домінуюче у вітчизняній юридичній літературі є твердження, що основним та визначальним критерієм ефективності правового регулювання є співвідношення результатів у системі координат «мета — результат». Однак, такий підхід не відображає всіх суттєвих детермінуючих факторів, що визначають ефективність правового регулювання в тих чи інших суспільних відносин.

Видається слушною позиція М.Ю. Осипова, що розглядаючи ефективність правового регулювання, як явище, необхідно враховувати наступні умови:

- розкривати зміст, призначення та функції того чи іншого правового явища у правовій системі суспільства;
- проводити оцінку функцій правового явища з точки зору їх значущості для суспільства в цілому та окремо для його членів;
- виявляти наслідки взаємодії правових явищ між собою, їх необхідність та якісно-кількісні показники;
- виявлення та оцінка ймовірних помилок;
- складання багатомірних шкал ефективності;
- проведення моніторингу динамічних елементів правової системи;
- облік всіх незалежних від свідомості людей факторів, які впливають

на зміст динамічних елементів правової системи [18, с. 29]

З урахуванням викладеного ми доходимо висновку про доцільність застосування, поряд із вказаною методикою, інтегральних показників ефективності правового регулювання, зокрема таких індексів як: щастя, якості життя, людського розвитку, кращого життя тощо.

Відповідно до ст.ст. 419–420 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, яка ратифікована синхронно Верховною Радою України та Європейським Парламентом 06 вересня 2014 року (набула чинності у повному обсязі з 01 вересня 2017 року) співробітництво між країнами передбачає досягнення відповідних цілей, зокрема: покращення *якості людського життя*; протистояння спільним викликам, зокрема глобалізації та демографічним змінам; скорочення бідності та посилення соціальної єдності тощо.

Таким чином, підвищення показника якості життя людини — є головною метою правового регулювання у суспільстві та відображає його ефективність у кількісних показниках. Зокрема, якщо держава впливає за допомогу норм права на суспільні відносини, то їх регулюючий вплив (соціальна дієвість) безумовно буде відображений у відповідних інтегральних індексах, що дасть змогу проаналізувати ступінь його соціальної дієвості.

Підсумовуючи викладене, для забезпечення ефективного регулювання суспільних відносин за допомогою права необхідно виходити з наступного: по-перше, наскільки забезпечено у правовому регулюванні тих чи інших суспільних відносин ідеї свободи,

рівності, справедливості, гуманізму, толерантності, по-друге, чи досягнута мета регулювання, і як (якісно та кількісно) змінились показники розвитку суспільних відносин, що підлягали регулюванню за допомогою права.

У цьому контексті варто звернути уваги на позицію Ю.О. Тихомирова, який обґрунтовує, що ефективність закону зумовлюється двома головними блоками. Перший блок — пошук міри опосередкованого фактичних відносин та відповідно міри власне правового впливу. Прогнозування та цілепокладання — це старт руху, аналітичні та реальні дії щодо формування правових формул та отримання за їх допомогою кінцевих результатів — такий є фініш. Але це проміжний фініш, за ним слідує новий старт закону у рамках правових циклів. Другий блок забезпечення ефективності закону — це державні та інші інститути, муніципальні органи, публічні організації. Їх «включеність» у закон, як стійкий нормативний орієнтир діяльності, дозволяє досягти високих результатів. Інше призводить до юридичних помилок, порушенням законності та відхилення управління та господарювання від нормативних цілей. [19, с. 5].

Вказана позиція наочно засвідчує одну з тенденцій поглядів на визначення ефективності правового регулювання та його критеріїв — синтезу економічних, управлінських, юридичних підходів. І це доводить, що ця тенденція буде лише поглиблюватись, оскільки перед людством стоять виклики та загрози, які зосереджені в сфері існування самої людини.

Взаємозв'язок права та суспільних відносин за своєю суттю проявляють взаємозв'язок між формою та змістом.

Діалектика розглядає правову матерію з точки зору її законів (єдності та боротьби протилежностей, супе-

речностей, заперечення заперечення, взаємо переходу кількісних та якісних змін.

Діалектичні суперечності проявляються : по-перше, низькій правовій техніці; по-друге, не врахування потреб суспільства у нормі права; по-третє, наявність внутрішньо-правових суперечностей.

Висновки. Для забезпечення ефективного правового регулювання суспільних відносин за допомогою

права необхідно виходити з типу праворозуміння та умов, за яких правове регулювання забезпечує свободу, справедливість та рівність суб'єктів правовідносин задля утвердження та дотримання прав, свобод та інтересів людини. Крім того, особливого значення набуває проблема вимірювання ефективності правового регулювання в умовах зростання суспільних відносин, що підлягають регулюванню з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Энциклика Верховного Понтифика Франциска «О заботе об общем доме» [Электронный ресурс] // URL: http://sib-catholic.ru/wp-content/uploads/2015/10/Laudato_si.pdf
2. Общая теория государства и права под ред. проф. М.Н. Марченко в 3-х томах, — Москва, из-д «Норма», 2007, Т.3.
3. Теория государства и права под ред. В.К. Бабаева. — М., 2006.
4. Рабинович П.М. Основы заглавной теории державы и права — К., 1995.
5. Черданцев А.В. Теория государства и права — М., 2001.
6. Тарахонич Т.І. Ефективність правового регулювання.
7. Теорія держави і права, за ред О.В. Петришина. — Х., 2014.
8. Загальна теорія держави і права, за ред. В.М. Цвіка, О.В. Петришина. — Х., 2009.
9. Проблемы теории государства и права : под ред. В.М. Серых. — М., 2008.
10. Табарин И.В., Современная теория права. — М., 2008.
11. Проблемы общей теории права и государства: под ред. В.С. Нерсесянца. — М., 2006.
12. Денисенко В.В., Капустина М.А. Правовое регулирование: системный подход // Вестник Воронежского государственного университета. — 2014. — № 1.
13. Вольвак О.М. Теоретичні аспекти правового регулювання в мусульманському праві // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 6.
14. Эффективность правовых норм под ред. В.Н. Кудрявцева, В.И. Никитинского, И.С. Самощенко, В.В. Глызырина. — М., 1980.
15. Варламова Н.В. Обеспечение прав человека как критерий эффективности правового регулирования // Сборник трудов международной научной конференции. — Воронеж, 2016.
16. Пашков А.С., Явич Л.С. Эффективность действия правовой нормы / Сов. государство и право. — 1970. — № 3.
17. Велика українська юридична енциклопедія Т. 3. Загальна теорія права — Х., 2017.
18. Осипов М.Ю. Понятие эффективности правовых процессов и проблемы ее определения // Методология и теория права. — М., 2010.
19. Тихомиров Ю.А. Эффективность закона: от цели к результату // Журнал российского права. — 2009. — № 4.

Вольвак А.Н.

Диалектика эффективности правового регулирования.

Аннотация. Статья посвящена исследованию диалектики эффективности правового регулирования и пониманию общих условий ее определения как критериев эффективного правового регулирования. Освещена зависимость между типом правового регулирования и уровнем его эффективности.

Ключевые слова: правовое регулирование, эффективность правового регулирования, критерии эффективности правового регулирования.

O. Volvak

Dialectics of the Efficiency of Legal Regulation.

Summary. The author studies dialectics efficiency of legal regulation as well as the understanding of the general conditions of its definition as criterions of effective legal regulation. The article highlights both the relationship between the type of legal regulation and the level of its efficiency.

Keywords: legal regulation, efficiency of legal regulation, criteria of efficiency of legal regulation.

